

Інна ПОПЛАВСЬКА

*Кандидат географічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
inna18@tnpu.edu.ua*

Дмитро ГЕРАСИМЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ЦІННІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ ПРОСТОРУ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Пізнання особливостей простору – це історичний процес, що формується на ґрунті людського досвіду, їхньої практичної діяльності та взаємодії. У різні епохи відбувались зміни уявлень про простір у зв'язку з постійним суспільним рухом у всіх його аспектах, включаючи суспільно-економічні формації. Дізнатись більш цілісно про ці уявлення можливо, вивчаючи історію культури та філософії, де в окремих типах світогляду відображені їхні основні складові.

Слід зауважити, що людство, вивчаючи простір як однозначно природній процес, завжди, не лише з філософської точки зору, а й з природознавчої, відтворювало себе в тій чи іншій епосі. Варто зазначити, що історичний слід чітко прослідковується в існуванні суспільства, його пізнанні, відношенні людини до світу загалом. У зв'язку з цим чітко проглядаються етапи розвитку суспільства, від міфологічних образів до більш реалістичних, науково доведених.

Простір вивчається в багатьох науках і є фундаментальним об'єктом дослідження. Сьогодні значна частина досліджень, які опираються на простір, в тій чи іншій мірі використовують його змістові та формалізовані властивості й характеристики.

Основною просторовою рисою являється його потенціал – це однозначно можливість задовольняти ті чи інші потреби суспільства. Також іншою важливою рисою варто назвати геопросторову організацію, як процес певного як розділення, так і об'єднання в одну систему, виконання основних функціональних обов'язків [3, с. 73].

Варто зауважити, що два поняття – «простір» та «територія», нерідко являються співзвучними.

У сучасній науковій літературі наявна низка базових практик оцінки території.

Відомий швейцарський географ Клод Раффестен вважає, що території виникають із соціальних взаємодій [7]. На його думку, територіальність є процесом, створеним різними взаємозв'язками між індивідами, групами та їхнім базовим соціальним середовищем.

Стюарт Елден зазначає, що території віддзеркалюють особливий спосіб соціальної та просторової організації, пов'язаний із певними методами просторового мислення. Згідно з його точкою зору, територію слід сприймати як раціоналізацію простору, що виникла внаслідок низки соціальних і політичних практик. Різні способи уявлення про простір якраз і формують територіальність, включаючи її класифікацію та диференціацію. Територія – це те, що формується безперервними процесами трансформації, регулювання та управління. [4, с. 17].

Роберт Сак підкреслює інструментальну природу територіальності. Тобто, він вважає, що територіальність досить сильно заглиблена в суспільні відносини. Території, будучи результатом соціальних практик і процесів, не є природними утвореннями; вони створюються за певних умов, щоб служити конкретній меті.

Будь-яка територія володіє особливими характеристиками, такими як: суспільні, природні, просторові; також процесами об'єднання та поділу, системоформування; просторовими відношеннями, положеннями, функціями [3, с. 72]. Оцінка будь-якої території відбувається з розташування об'єктів, їхнього просторового відношення та взаємозв'язку, також включаючи їхню організацію та просторову впорядкованість.

У дослідженнях простору А. Кузишина [1, 2] зазначається, що просторову організацію суспільства визначають такі яскраво виражені риси, як густота населення, його якісний стан, соціально-географічна диференціація, та рівень економічного розвитку регіонів. Є можливість оцінити ці фактори завдяки формуванню політичних явищ, наявності регіонально-політичних відмінностей та інших особливостей.

Для підготовки фахівців, як зазначає А. Кузисин, в суспільних науках важливе значення займає усвідомлення простору як фундаменту моделювання всеохоплюючих наукових знань та орієнтації в зовнішньому середовищі, включаючи також і спеціалізоване фахове спрямування [2, с. 4].

Ті види діяльності, які ми можемо трактувати, як територіальні, повинні бути співмірними та зрозумілими з точки зору простору. Тут варто виділити таке поняття, як «територіальність». Варто зазначити, що в

1983 р. Роберт Сакс визначив її як власне певна дія, основна мета якої – вплив на зміст самої території. Також важливим є те, що територіальність, як така, обґрунтовує той важливий об'єкт просторового дослідження в безлічі науках – територію держави.

Найчастіше територію розглядають у двох аспектах.

Початковий аспект включає в себе аналіз території з інституційної позиції, відштовхуючись від якої територія сприймається як політичний інститут (тут має місце певна інституалізація території). У даному варіанті територія оцінюється як формальний регіон, який наділений формально-правовим статусом. У цьому випадку розглядається не лише власне державна територія, а також важливе місце займають владні структури нижчих адміністративних рівнів, які є на даній території. Однак, не в кожному випадку адміністративно-територіальні одиниці можуть бути активними суб'єктами вивчення. Перешкодою цьому можуть бути територіальні громади, які не витупають консолідовано на тій чи іншій території, чи не володіють тими чи іншими політичними інтересами.

Відповідно до другого аспекту, територію варто аналізувати з усупільненої точки зору. В даному випадку саме територіальні об'єднання повинні бути суб'єктом наукових досліджень. Тут важливо звернути увагу на те, що за основу береться не адміністративно-територіальний устрій, а саме гуртування людей за принципом територіальності для демонстрування особистих політичних інтересів. Тому за основу в даному підході береться комунікативність, яка є джерелом формування суспільства в основі географічно компактного згустку політичних взаємодій. У результаті такої діяльності настає політична співпраця територіального рівня у цілях консолідації суспільства або ж його поляризація при взаємному відторгненні соціальних груп, які проживають на сусідніх територіях. Саме так і формується суспільно-територіальний ефект, який створює активізацію, актуалізацію геополітичного простору, маючи різностороннє спрямування.

Основним показником політико-географічного розуміння території виступає власне риса ідентичності. Саме процеси «націоналізму» або «регіоналізму» можуть виступати такими, що показують вищий рівень розвитку політичних інтересів суспільства певного регіону. Отож, з огляду на усупільнений підхід, територію можна сприймати як частину політичної еліти – це політичне лідерство з загальнодержавним чи субрегіональним характером.

Варто зазначити, що важливість та сприйняття території зростатимуть відповідно до того, коли вона буде сприйматись як певний простір, в якому

люди можуть соціалізуватися за допомогою дискурсів та різних соціальних практик. Щодо спеціалістів різних напрямків підготовки, то сприйняття простору буде однаково важливим з детальним предметним місцем визначення контурної науки. А. Паасі зазначає, що саме територія об'єднує матеріальне та символічне таким чином, що земля контролюється, а символіка, яка нерозривно пов'язана з нею, наповнюється, завдячуючи соціальній ідентичності людей [5]. Виходячи з цього, простір і продукт соціального є тісно поєднані між собою, а не являються похідними. Дж. Пейнтер вказує, що території виникли в наслідок соціальних практик і укріплюються за допомогою заощаджень дещо банальних адміністративних процедур [6]. Саме матеріальної форми територіальним установкам надають: збирання і створення регіональних статистичних даних і формування. Це все також надає відчуття суміжності та узгодженості. Загалом, територія сильно взаємопов'язана з дискурсами та практиками влади та контролю, що призводить саме для відтворення території.

Отож, простір є важливим, і в частому випадку, – визначальним елементом формування наукових досліджень. При чому, ця важливість підкреслюється не лише в природничих та суспільних науках, а й в тих, що формують світоглядну позицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузишин А.В. Значення категорії «територія» для політичної географії. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. Херсон: ПП Вишемирський, 2013. С. 106-110.
2. Кузишин А.В. Простір та особливості його вивчення в суспільних науках здобувачами вищої освіти. Досвід та вдосконалення якості практичної підготовки: постковідні та мілітарні виклики: Матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару. Тернопіль: Вектор, 2023. С. 3-5.
3. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. 2-ге видання. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 296 с.
4. Elden S. How should we do the history of territory. *Territory, Politics, Governance*, 2013. 1 (1), 5-20.
5. Paasi A. 'Territory', in J. Agnew, K. Mitchell and G. Toal (eds), *A Companion to Political Geography*, Malden, MA: Blackwell, 2008. pp. 109–122
6. Painter J. Rethinking territory. *Antipode*. 2010, 42 (5), 1098–1118.
7. Raffestin C. Space, territory and territoriality. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2012. 30 (1), 121-141.